

भूगोल

इयत्ता सहावी

भारताचे संविधान

भाग ४ क

नागरिकांची मूलभूत कर्तव्ये

अनुच्छेद ५१ क

मूलभूत कर्तव्ये – प्रत्येक भारतीय नागरिकाचे हे कर्तव्य असेल की त्याने –

- (क) प्रत्येक नागरिकाने संविधानाचे पालन करावे. संविधानातील आदर्शांचा, राष्ट्रध्वज व राष्ट्रगीताचा आदर करावा.
- (ख) स्वातंत्र्याच्या चळवळीला प्रेरणा देणाऱ्या आदर्शांचे पालन करावे.
- (ग) देशाचे सार्वभौमत्व, एकता व अखंडत्व सुरक्षित ठेवण्यासाठी प्रयत्नशील असावे.
- (घ) आपल्या देशाचे रक्षण करावे, देशाची सेवा करावी.
- (ङ) सर्व प्रकारचे भेद विसरून एकोपा वाढवावा व बंधुत्वाची भावना जोपासावी. स्त्रियांच्या प्रतिष्ठेला कमीपणा आणतील अशा प्रथांचा त्याग करावा.
- (च) आपल्या संमिश्र संस्कृतीच्या वारशाचे जतन करावे.
- (छ) नैसर्गिक पर्यावरणाचे जतन करावे. सजीव प्राण्यांबद्दल दयाबुद्धी बाळगावी.
- (ज) वैज्ञानिक दृष्टी, मानवतावाद आणि जिज्ञासूवृत्ती अंगी बाळगावी.
- (झ) सार्वजनिक मालमत्तेचे जतन करावे. हिंसेचा त्याग करावा.
- (ञ) देशाची उत्तरोत्तर प्रगती होण्यासाठी व्यक्तिगत व सामूहिक कार्यात उच्चत्वाची पातळी गाठण्याचा प्रयत्न करावा.
- (ट) ६ ते १४ वयोगटातील आपल्या पाल्यांना पालकांनी शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध करून द्याव्यात.

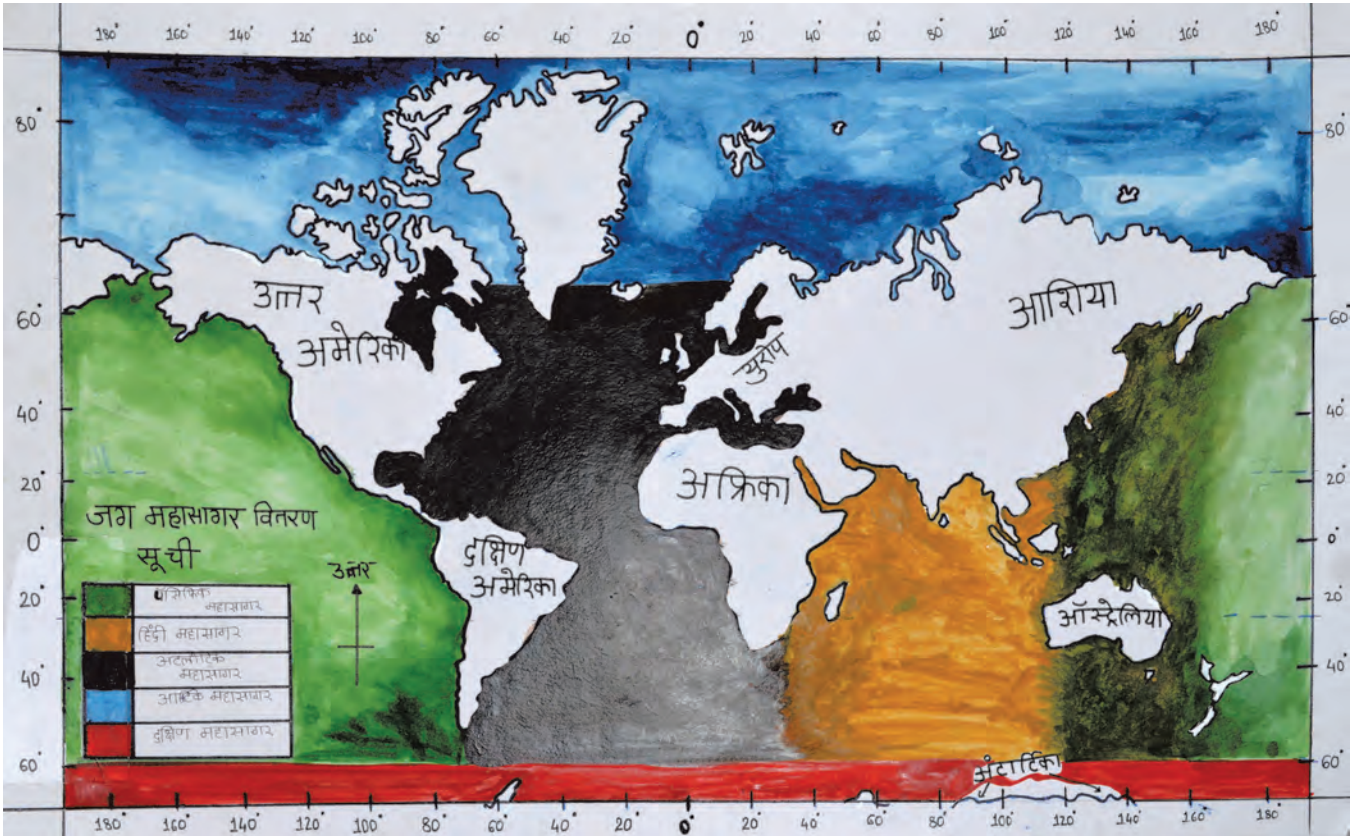
शोलापूर शहराच्या तापमानाची नोंद दर्शविणारा तक्ता

मार्च - मार्च २०१६

दिनांक	तापमान		तापमानातील फरक	दिनांक	तापमान		तापमानातील फरक
	कमाल (सेल्सियस)	किमान (सेल्सियस)			कमाल (सेल्सियस)	किमान (सेल्सियस)	
१ मार्च २०१६	३४	२४	१०	१६ मार्च २०१६	३६.४	२३.५	१२.९
२ मार्च २०१६	३७	२९	१६	१७ मार्च २०१६	४०	२२	१८
३ मार्च २०१६	३४	२९	१३	१८ मार्च २०१६	४१	२४	१७
४ मार्च २०१६	३५	२३	१२	१९ मार्च २०१६	४१	२६	१५
५ मार्च २०१६	३६	२३	१३	२० मार्च २०१६	४१	२४	१७
६ मार्च २०१६	३७	२४	१३	२१ मार्च २०१६	४०	२४	१६
७ मार्च २०१६	३८	२३	१५	२२ मार्च २०१६	४१	२४	१७
८ मार्च २०१६	३८.३	२५.१	१३.२	२३ मार्च २०१६	४२	२३	१९
९ मार्च २०१६	३७.६	२४.६	१३.०	२४ मार्च २०१६	४२	२४	१८
१० मार्च २०१६	३९.२	२४.२	१५.०	२५ मार्च २०१६	४१.६	२६.१	१५.५
११ मार्च २०१६	४०.७	२४.५	१६.२	२६ मार्च २०१६	४१.३	२७.९	१३.४
१२ मार्च २०१६	४०	२५	१५	२७ मार्च २०१६	४१.३	२७.९	१३.४
१३ मार्च २०१६	३७.४	२५.४	१२.०	२८ मार्च २०१६	३९.७	२५.५	१४.२
१४ मार्च २०१६	३६.७	२०.५	१६.२	२९ मार्च २०१६	४०.९	२५.०	१५.९
१५ मार्च २०१६	३६.७	१८.९	१७.८	३० मार्च २०१६	४०.२	२४.८	१५.४
				३१ मार्च २०१६	४०	२२.००	१८

* स्रोत - इंटरनेट व दै. दिवा मराठी शोलापूर आवृत्ती

चित्र 'अ' - विद्यार्थ्यांनी तयार केलेल्या उपक्रमाचे नमुना चित्र

चित्र 'ब' - विद्यार्थ्यांनी केलेल्या उपक्रमाचे नमुना चित्र (हे चित्र जसेच्या तसे दिलेले आहे. विद्यार्थ्यांकडून काही त्रुटी / चुका झाल्यास त्यासाठी योग्य मार्गदर्शन करा.)

मंजुरी क्रमांक : मराशैसप्रप/अविचि/शिप्र २०१५-१६/१६७३ दिनांक ६.४.२०१६

भूगोल

इयत्ता ६ वी

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.

6B2P J5

आपल्या स्मार्टफोनवरील DIKSHA APP द्वारे पाठ्यपुस्तकाच्या पहिल्या पृष्ठावरील Q. R. Code द्वारे डिजिटल पाठ्यपुस्तक व प्रत्येक पाठामध्ये असलेल्या Q. R. Code द्वारे त्या पाठासंबंधित अध्ययन-अध्यापनासाठी उपयुक्त दृक्श्राव्य साहित्य उपलब्ध होईल.

प्रथमावृत्ती : २०१६

© महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे ४११००४.

पुनर्मुद्रण पाचवे :
२०२१

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळाकडे या पुस्तकाचे सर्व हक्क राहतील. या पुस्तकातील कोणताही भाग संचालक, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ यांच्या लेखी परवानगीशिवाय उद्धृत करता येणार नाही.

भूगोल विषय समिती :

डॉ. एन. जे. पवार, अध्यक्ष
डॉ. सुरेश जोग, सदस्य
डॉ. रजनी माणिकराव देशमुख, सदस्य
श्री. सचिन परशुराम आहेर, सदस्य
श्री. गौरीशंकर दत्तात्रय खोबरे, सदस्य
श्री. र. ज. जाधव, सदस्य-सचिव

भूगोल अभ्यास गट :

डॉ. हेमंत पेडणेकर
डॉ. कल्पना प्रभाकरराव देशमुख
डॉ. सुरेश गेणूराव साळवे
डॉ. हणमंत लक्ष्मण नारायणकर
डॉ. प्रद्युम्न शंशिकांत जोशी
श्री. संजय श्रीराम पैठणे
श्री. श्रीराम रघुनाथ वैजापूरकर
श्री. पुंडलिक दत्तात्रय नलावडे
श्री. अतुल दीनानाथ कुलकर्णी
श्री. पोवार बाबुराव श्रीपती
डॉ. शेख हुसेन हमीद
श्री. ओमप्रकाश रतन थेटे
श्री. पद्माकर प्रल्हादराव कुलकर्णी
श्री. शांताराम नथू पाटील

चित्रकार : श्री. निलेश जाधव

मुखपृष्ठ व सजावट : श्री. निलेश जाधव

नकाशाकार : श्री. रविकिरण जाधव

अक्षरजुळणी : मुद्रा विभाग, पाठ्यपुस्तक मंडळ, पुणे

कागद : ७० जी.एस.एम. क्रिमवोव्ह

मुद्रणादेश : एन/पिबी/२०२१-२२/(१२,०००)

मुद्रक : मे. गणेश प्रिंटर्स, कोल्हापूर

निर्मिती :

श्री. सच्चितानंद आफळे, मुख्य निर्मिती अधिकारी
श्री. विनोद गावडे, निर्मिती अधिकारी
श्रीमती मिताली शितप, सहायक निर्मिती अधिकारी

प्रकाशक :

श्री. चिवेक उत्तम गोसावी, नियंत्रक
पाठ्यपुस्तक निर्मिती मंडळ, प्रभादेवी, मुंबई-२५.

प्रस्तावना

‘राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा २००५’ आणि ‘बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम -२००९’ अनुसार महाराष्ट्र राज्यात ‘प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम -२०१२’ तयार करण्यात आला. या शासनमान्य अभ्यासक्रमाची कार्यवाही २०१३-२०१४ या शालेय वर्षापासून क्रमशः सुरू झाली आहे. अभ्यासक्रमात इयत्ता तिसरी ते पाचवीपर्यंत भूगोल विषयाचा समावेश ‘परिसर अभ्यास’ पाठ्यपुस्तकामध्ये करण्यात आला होता. इयत्ता सहावीपासून या अभ्यासक्रमात ‘भूगोल’ या विषयाचा स्वतंत्रपणे समावेश आहे. त्यानुसार हे पाठ्यपुस्तक तयार करण्यात आले आहे. हे पाठ्यपुस्तक आपल्या हाती देताना आम्हांला आनंद वाटतो.

अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया बालकेंद्रित असावी, स्वयंअध्ययनावर भर दिला जावा, अध्ययन व अध्यापन प्रक्रिया आनंददायी व्हावी असा व्यापक दृष्टिकोन समोर ठेवून हे पुस्तक तयार केले आहे. प्राथमिक शिक्षणाच्या विविध टप्प्यांवर विद्यार्थ्यांनी नेमक्या कोणत्या क्षमता प्राप्त कराव्यात हे अध्ययन-अध्यापन करताना स्पष्ट हवे. त्यासाठी या पाठ्यपुस्तकात भूगोल विषयाच्या अपेक्षित क्षमता विधानांचा समावेश करण्यात आला आहे.

हे पाठ्यपुस्तक भूगोल विषयाला वाहिलेले असल्याने त्याची निर्मिती करताना समितीने पुढील बाबी विचारात घेतल्या. पाठ्यपुस्तक फार बोजड होऊ नये, पण त्यातून जीवनावश्यक भौगोलिक संकल्पना व कौशल्यांची ओळख व्हावी. विद्यार्थ्यांना ‘युगानुकूल’ शिक्षण मिळणे हा त्याचा हक्क आहे, या जाणिवेतून भूगोल हा विषय विद्यार्थ्यांपर्यंत पोचवण्याचा प्रयत्न येथे केला आहे. पाठ्यपुस्तकातून प्राप्त होणारी कौशल्ये विद्यार्थ्यांना, बालकांना रोजच्या जीवनात वापरता यावीत हे सूत्र समोर ठेवून नकाशे, आलेख, तक्ते यांची निर्मिती केली आहे.

जग, पृथ्वी, वृत्ते, सृष्टी, हवा, वातावरण इत्यादी अमूर्त बाबी आहेत, परंतु बालकांना यांबाबत नेहमीच कुतूहल असते. या सर्व संकल्पना विद्यार्थ्यांजवळ नेण्याचा प्रयत्न केला आहे. स्वाध्यायांची पारंपरिक रचना टाळून मुक्तोत्तरी, विचारांना चालना देणाऱ्या प्रश्नांचा समावेश केला आहे. शिक्षकांसाठी वेगळ्या सूचना दिल्या आहेत. अध्यापन जास्तीत जास्त कृतिप्रधान व्हावे, यासाठी उपक्रम देण्यात आले आहेत. अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया बालकेंद्रित व आनंददायी असावी, स्वयंअध्ययनावर भर दिला जावा, असा व्यापक दृष्टिकोन समोर ठेवून हे पुस्तक तयार केले आहे.

पाठ्यपुस्तक जास्तीत जास्त निर्दोष व दर्जेदार व्हावे, या दृष्टीने महाराष्ट्राच्या सर्व भागांतील निवडक शिक्षक, तसेच काही शिक्षणतज्ज्ञ व विषयतज्ज्ञ यांच्याकडून या पाठ्यपुस्तकाचे समीक्षण करण्यात आले. आलेल्या सूचना व अभिप्राय यांचा काळजीपूर्वक विचार करून या पुस्तकाला अंतिम स्वरूप देण्यात आले. मंडळाची भूगोल विषय समिती व अभ्यासगट सदस्य, चित्रकार यांनी अतिशय आस्थेने हे पुस्तक तयार केले आहे. मंडळ या सर्वांचे मनःपूर्वक आभारी आहे.

विद्यार्थी, शिक्षक व पालक या पुस्तकाचे स्वागत करतील, अशी आशा आहे.

(चं.रा.बोरकर)

संचालक

पुणे

दिनांक : ११ एप्रिल २०१६

चैत्र २२ शके १९३८

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व
अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.

भारताचे संविधान

उद्देशिका

आम्ही, भारताचे लोक, भारताचे एक सार्वभौम
समाजवादी धर्मनिरपेक्ष लोकशाही गणराज्य घडविण्याचा
व त्याच्या सर्व नागरिकांस:

सामाजिक, आर्थिक व राजनैतिक न्याय;
विचार, अभिव्यक्ती, विश्वास, श्रद्धा
व उपासना यांचे स्वातंत्र्य;
दर्जाची व संधीची समानता;

निश्चितपणे प्राप्त करून देण्याचा
आणि त्या सर्वांमध्ये व्यक्तीची प्रतिष्ठा
व राष्ट्राची एकता आणि एकात्मता
यांचे आश्वासन देणारी बंधुता
प्रवर्धित करण्याचा संकल्पपूर्वक निर्धार करून;

आमच्या संविधानसभेत

आज दिनांक सव्वीस नोव्हेंबर, १९४९ रोजी
याद्वारे हे संविधान अंगीकृत आणि अधिनियमित
करून स्वतःप्रत अर्पण करित आहोत.

राष्ट्रगीत

जनगणमन-अधिनायक जय हे
भारत-भाग्यविधाता ।
पंजाब, सिंधु, गुजरात, मराठा,
द्राविड, उत्कल, बंग,
विंध्य, हिमाचल, यमुना, गंगा,
उच्छल जलधितरंग,
तव शुभ नामे जागे, तव शुभ आशिस मागे,
गाहे तव जयगाथा,
जनगण मंगलदायक जय हे,
भारत-भाग्यविधाता ।
जय हे, जय हे, जय हे,
जय जय जय, जय हे ॥

प्रतिज्ञा

भारत माझा देश आहे. सारे भारतीय
माझे बांधव आहेत.

माझ्या देशावर माझे प्रेम आहे. माझ्या
देशातल्या समृद्ध आणि विविधतेने नटलेल्या
परंपरांचा मला अभिमान आहे. त्या परंपरांचा
पाईक होण्याची पात्रता माझ्या अंगी यावी म्हणून
मी सदैव प्रयत्न करीन.

मी माझ्या पालकांचा, गुरुजनांचा आणि
वडीलधाऱ्या माणसांचा मान ठेवीन आणि
प्रत्येकाशी सौजन्याने वागेन.

माझा देश आणि माझे देशबांधव यांच्याशी
निष्ठा राखण्याची मी प्रतिज्ञा करीत आहे. त्यांचे
कल्याण आणि त्यांची समृद्धी ह्यांतच माझे
सौख्य सामावले आहे.

भूगोल – इयत्ता सहावी

अध्ययनात सुचवलेली शैक्षणिक प्रक्रिया	अध्ययन निष्पत्ती
अध्ययनार्थ्यास जोडीने / गटामध्ये / वैयक्तिकरीत्या अध्ययनाच्या संधी देणे व त्यास पुढील गोष्टींसाठी प्रवृत्त करणे.	अध्ययनार्थी
- कोनीय अंतर, अक्षवृत्ते, रेखावृत्ते इत्यादी समजून घेणे. - अक्षवृत्त आणि रेखावृत्त समजून घेण्यासाठी पृथ्वीगोलाचा वापर करणे. - नकाशा/तंत्रज्ञानाचा वापर करून देश/राज्य/जिल्हा/गाव/शाळा यांच्या वृत्तीय स्थानाचा शोध घेणे.	06.73G.01 त्रिमितीवर होणाऱ्या अंशात्मक कोनाची कल्पना करतो. 06.73G.02 अक्षवृत्त आणि रेखावृत्त ओळखतो. उदा., ध्रुव, विषुववृत्त, कटिबंध 06.73G.03 पृथ्वीगोल व नकाशात वृत्तांच्या आधारे स्थान व विस्तार दाखवतो.
- दैनंदिन हवेच्या स्थितीवरून हवामान सांगणे. - हवेच्या निरनिराळ्या अंगाविषयी चर्चा करणे. - नकाशातील समताप रेषांचा वापर करून तेथील सरासरी तापमान ओळखणे. - सूर्यकिरणांचे वितरण व पृथ्वीवरील कटिबंध यांचा सहसंबंध लावणे. - तापमापक व वर्तमानपत्रे यांचा वापर करून तापमानाच्या नोंदी करणे.	06.73G.04 हवा व हवामान यांतील फरक सांगतो. 06.73G.05 तापमानावर परिणाम करणारे घटक सांगतो. 06.73G.06 नकाशातील समतापरेषांच्या वक्रतेच्या कारणांचा विचार करतो. 06.73G.07 जगातील तापमान विभाग तापमान पट्ट्यानुसार स्पष्ट करतो. 06.73G.08 तापमानाच्या अचूक नोंदी करून विवेचन करतो.
- महासागराचे महत्त्व सांगून, त्यांच्या प्रदूषणाची कारणे यांवर चर्चा करणे. - जगाच्या नकाशा आराखड्यात महासागर दाखवण्यासाठी नकाशांचा वापर करणे.	06.73G.09 महासागर मानवासाठी कसा महत्त्वाचा आहे ते उदाहरणासह स्पष्ट करतो. 06.73G.10 पृथ्वीगोल व नकाशावर महासागर दाखवतो.
- खडकांचे विविध नमुने गोळा करणे. - परिसरातील दगड, जुन्या ऐतिहासिक वास्तू, घरे यांसाठी वापरलेली खडकांविषयी माहिती मिळवणे. - महाराष्ट्राच्या नकाशातून महाराष्ट्रातील जिल्हावार खडक प्रकार सांगणे.	06.73G.11 खडकांच्या प्रकारानुसार फरक करतो. 06.73G.12 खडकांचे प्रकार चित्रांच्या माध्यमातून ओळखतो. 06.73G.13 महाराष्ट्रातील खडक प्रकार नकाशाचा वापर करून सांगतो.
- नैसर्गिक संसाधनांची उदाहरणे सांगून त्यांचा उपयोग सांगता येणे. - पृथ्वीवरील संसाधनांच्या साठ्यांचा तारतम्याने वापर करणे आवश्यक आहे यावर चर्चा करणे. - विविध नैसर्गिक संसाधने जसे, जमीन, मृदा, पाणी, नैसर्गिक वनस्पती, वन्यजीव, खनिजे, ऊर्जा संसाधने वितरणाबद्दल माहिती गोळा करणे, त्यांचा भारत व जगाशी संबंध शोधणे.	06.73G.14 पृथ्वीवरील नैसर्गिक संसाधनांच्या असमान वितरणाचे विश्लेषण करतो. 06.73G.15 नैसर्गिक संसाधन व सजीवांचे अवलंबित्व स्पष्ट करतो. 06.73G.16 नैसर्गिक संसाधनांचा योग्य वापर करण्याचे समर्थन करतो.

• विविध ऊर्जा साधनांची पदार्थाधिष्ठित व प्रक्रियाधिष्ठित उदाहरणे सांगणे. • ऊर्जा साधनांच्या संरक्षणासाठी उपाय सांगणे.	06.73G.17 ऊर्जा साधनांचे वर्गीकरण करतो. 06.73G.18 कोळसा आणि खनिज तेलासारख्या महत्वाच्या खनिजांचे वितरण नकाशात दाखवतो.
• विविध व्यवसायांतील फरकावरून सहसंबंध सांगणे. • विभाजित वर्तुळांतील व्यवसायांचे वितरणाचा अर्थ लावणे. • परिसरातील व्यवसायाला भेट देऊन माहिती गोळा करून त्यावर चर्चा करणे.	06.73G.19 विविध मानवी व्यवसायांचे वर्गीकरण करतो. 06.73G.20 विविध व्यवसायांमधील सहसंबंध सांगतो.
• पृथ्वीगोल व नकाशा यांच्या वापरातील फरक समजणे.	06.73G.21 पृथ्वीगोल व नकाशातील फरक सांगतो. 06.73G.22 पृथ्वीगोल व नकाशा यांचा वापर करतो.
• विविध व्यवसायांचे भेटीद्वारे निरीक्षण करून माहिती मिळवणे. सहसंबंध लावणे.	06.73G.23 व्यवसायांची माहिती क्षेत्रभेटीतून पडताळून पाहतो.

अनुक्रमणिका

क्र.	पाठाचे नाव	क्षेत्र	पृष्ठ क्रमांक	अपेक्षित तासिका
१.	पृथ्वी आणि वृत्ते	सामान्य भूगोल	०१	१०
२.	चला वृत्ते वापरूयात	सामान्य भूगोल	१०	१०
३.	पृथ्वीगोल, नकाशा तुलना व क्षेत्रभेट	प्रात्यक्षिक भूगोल	१६	१२
४.	हवा व हवामान	प्राकृतिक भूगोल	१९	०६
५.	तापमान	प्राकृतिक भूगोल	२३	१०
६.	महासागरांचे महत्त्व	प्राकृतिक भूगोल	३१	१०
७.	खडक व खडकांचे प्रकार	प्राकृतिक भूगोल	४०	१०
८.	नैसर्गिक संसाधने	मानवी भूगोल	४५	१०
९.	ऊर्जा साधने	मानवी भूगोल	५१	१०
१०.	मानवाचे व्यवसाय	मानवी भूगोल	६०	१०
	परिशिष्ट		६६-६९	

S.O.I. Note : The following foot notes are applicable : (1) © Government of India, Copyright : 2016. (2) The responsibility for the correctness of internal details rests with the publisher. (3) The territorial waters of India extend into the sea to a distance of twelve nautical miles measured from the appropriate base line. (4) The administrative headquarters of Chandigarh, Haryana and Punjab are at Chandigarh. (5) The interstate boundaries amongst Arunachal Pradesh, Assam and Meghalaya shown on this map are as interpreted from the "North-Eastern Areas (Reorganisation) Act. 1971," but have yet to be verified. (6) The external boundaries and coastlines of India agree with the Record/Master Copy certified by Survey of India. (7) The state boundaries between Uttarakhand & Uttar Pradesh, Bihar & Jharkhand and Chattisgarh & Madhya Pradesh have not been verified by the Governments concerned. (8) The spellings of names in this map, have been taken from various sources.

DISCLAIMER Note : All attempts have been made to contact copy righters (©) but we have not heard from them. We will be pleased to acknowledge the copy right holder (s) in our next edition if we learn from them.

मुखपृष्ठ : पृथ्वीगोलाला बिलगलेली मुलगी आणि मुलगा. मलपृष्ठ : पाठांच्या अनुषंगाने दिलेली विविध छायाचित्रे १) खाणकाम २) खडकांचे नमुने ३) अत्याधुनिक हवामान मापन यंत्रणा ४) भेडा घाट ५) ऊर्जा निर्मिती केंद्र ६) रबराच्या चिकाचे संकलन ७) नारळीची बाग ८) शेतीकाम ९) जलवाहतूक १०) तेलगळती व आगीमुळे होणारे सागर जलाचे प्रदूषण व वायू प्रदूषण.

- शिक्षकांसाठी -

- ✓ पाठ्यपुस्तक प्रथम स्वतः समजून घ्यावे.
- ✓ प्रत्येक पाठातील कृतीसाठी काळजीपूर्वक व स्वतंत्र नियोजन करावे. नियोजनाशिवाय पाठ शिकवणे अयोग्य ठरेल.
- ✓ अध्ययन-अध्यापनामधील 'आंतरक्रिया', 'प्रक्रिया', 'सर्व विद्यार्थ्यांचा सहभाग' व आपले सक्रिय मार्गदर्शन अत्यंत आवश्यक आहे.
- ✓ शाळेमध्ये असलेली भौगोलिक साधने आवश्यकतेनुसार वापरणे हे विषयाच्या सुयोग्य आकलनासाठी गरजेचे आहे. त्या अनुषंगाने शाळेतील पृथ्वीगोल, जग, भारत, राज्य हे नकाशे, नकाशासंग्रह पुस्तिका, तापमापक यांचा वापर अनिवार्य आहे, हे लक्षात घ्या.
- ✓ पाठांची संख्या मर्यादित ठेवली असली तरीही प्रत्येक पाठासाठी किती तासिका लागतील याचा विचार करण्यात आलेला आहे. अमूर्त संकल्पना अवघड व क्लिष्ट असतात म्हणूनच अनुक्रमणिकेत नमूद केलेल्या तासिकांचा पुरेपूर वापर करावा. पाठ थोडक्यात आटपू नये. त्यामुळे विद्यार्थ्यांवर बौद्धिक ओझे न लादता विषय आत्मसात करण्यास मदत होईल.
- ✓ भौगोलिक संकल्पना या इतर सामाजिक शास्त्रांप्रमाणे सहजगत्या समजणाऱ्या नसतात. भूगोलाच्या बहुतेक संकल्पना या शास्त्रीय आधारावर व अमूर्त बाबींवर अवलंबून असतात. गटकार्य, एकमेकांच्या मदतीने शिकणे या बाबींना प्रोत्साहन द्या. त्यासाठी वर्गरचना बदला. विद्यार्थ्यांना शिकण्यासाठी जास्तीत जास्त वाव मिळेल अशी वर्गरचना ठेवा.
- ✓ पाठातील विविध चौकटी व त्या संदर्भाने सूचना देणारे 'ग्लोबी' हे पात्र विद्यार्थ्यांमध्ये प्रिय होईल असे पहा. ज्याद्वारे विषयाची गोडी त्यांच्यामध्ये निर्माण होऊ शकेल.
- ✗ सदर पाठ्यपुस्तक रचनात्मक पद्धतीने व कृतियुक्त अध्यापनासाठी तयार केलेले आहे. सदर पाठ्यपुस्तकातील पाठ वर्गात वाचून शिकवू नयेत.
- ✓ संबोधांची क्रमवारिता लक्षात घेता, पाठ अनुक्रमणिकेनुसार शिकवणे विषयाच्या सुयोग्य ज्ञाननिर्मितीसाठी संयुक्तिक ठरेल.
- ✓ 'माहीत आहे का तुम्हांला ?' हा भाग मूल्यमापनासाठी विचारात घेऊ नये.
- ✓ पाठ्यपुस्तकाच्या शेवटी परिशिष्ट दिले आहे. पाठांतील महत्त्वाच्या भौगोलिक शब्दांची/संकल्पनांची विस्तृत माहिती या परिशिष्टात दिली आहे. परिशिष्टातील शब्द वर्णानुक्रमे दिले आहेत. या परिशिष्टात आलेले हे शब्द पाठांमध्ये निळ्या चौकटीने दर्शविलेले आहेत. उदा., 'भुवन' (पाठ क्र. १ पृष्ठ क्र. ७)
- ✓ पाठांच्या खाली व परिशिष्टाच्या शेवटी संदर्भासाठी संकेतस्थळे दिलेली आहेत. तसेच संदर्भासाठी वापरलेल्या साहित्याची माहिती दिलेली आहे. तुम्ही स्वतः तसेच विद्यार्थ्यांनी या संदर्भाचा वापर करणे अपेक्षित आहे. या संदर्भ साहित्याच्या आधारे तुम्हांला पाठ्यपुस्तकाबाहेर जाण्यास नक्कीच मदत होईल. विषयाचे अवांतर वाचन हे विषय सखोल समजण्यासाठी नेहमीच उपयोगी असते हे लक्षात घ्या.
- ✓ मूल्यमापनासाठी कृतीप्रवण, मुक्तोत्तरी, बहुपर्यायी, विचारप्रवर्तक प्रश्नांचा वापर करावा. पाठांच्या शेवटी स्वाध्यायात यांची काही नमुना उदाहरणे दिलेली आहेत.
- ✓ पाठ्यपुस्तकातील 'क्यू आर कोड'चा उपयोग विषय समृद्धीसाठी नेहमी करावा.

- विद्यार्थ्यांसाठी -

ग्लोबीचा वापर : या पाठ्यपुस्तकात पृथ्वीगोलाचा वापर एक पात्र म्हणून केला आहे, त्याचे नाव आहे.

'ग्लोबी' हा ग्लोबी तुम्हांला प्रत्येक पाठात सोबत असेल. पाठातील विविध अपेक्षित बाबींसाठी तो तुम्हांला मदत करेल. प्रत्येक ठिकाणी त्याने सुचविलेली गोष्ट तुम्ही करण्याचा प्रयत्न करा.